

stavovi o potrebi stručnog obrazovanja poljoprivrednika

maja štambuk

sociologija sela 58 63 aktualna tema

—→ Suvremeni razvoj postavlja pred poljoprivredu sve veće zahtjeve, koji se ne odnose isključivo na povećanje proizvodnje nego i na kvalitet proizvoda. Uovoljiti ovim zahtjevima moguće je jedino modernizacijom poljoprivredne proizvodnje,¹⁾ primjenom suvremenih agrotehničkih mjera i na onim površinama koje su dosada bile klasično obrađivane. To se u prvom redu odnosi na gospodarstva individualnih poljoprivrednika, koja su i najbrojniji proizvođači hrane a i u svome vlasništvu imaju većinu obrađivih površina. (Individualna su poljoprivredna gospodarstva u 1976. godini raspolagala sa 84,6% od ukupno 9,962.000 ha obrađivih površina.²⁾) Iz toga proizlazi i značaj njihova utjecaja na specifičnom i za naciju važnom tržištu hrane.

Strateška uloga poljoprivrede u nerazmjeru je s izuzetno niskom obrazovnom razinom poljoprivrednika. To je gotovo jedino zanimanje za čije se obavljanje ne traži nikakva kvalifikacija. Potreba i naponi koji se čine da se poljoprivreda (jedna od najzaostatijih privrednih grana) unaprijedi uvođenjem modernih sredstava za proizvodnju, često je onemogućena upravo nedovoljnom edukacijom onih koji su najneposredniji nosioci osuvremenjivanja poljoprivredne proizvodnje.

Povećanje proizvodnje rezultat je racionalne primjene tehnoloških dostignuća. A da bi se poljoprivreda mogla rekonstruirati na suvremenim osnovama, nužno je da poljoprivrednik raspolaže stručnim znanjima iz toga područja. Raznovrsna su mu znanja potrebna radi široke primjene nove tehnologije u svim vrstama i fazama proizvodnje. Upotreba strojeva s raznim priključcima, korištenje mnogobrojnih vrsta umjetnih gnojiva, kemijskih sredstava za zaštitu bilja, novih visokoproduktivnih biljnih vrsta, selekcioniranih stočnih vrsta i slično, podrazumijeva barem minimum znanja iz svakog sektora; uz pretpostavku barem djelomičnog ovladavanja

1) Vladimir Stipetić navodi tri usko povezana faktora za povećanje prinosa: sistematsko unošenje nove poljoprivredne tehnologije, obrazovanje poljoprivrednika i povećanje proizvodnosti rada. »Vidjeti: Vladimir Stipetić: *Prijeti li glad? Naše i svjetske rezerve hrane do 1985*, Zagreb., Globus, 1975, str. 82 (Biblioteka Aktualna misao).

2) *Statistički godišnjak Jugoslavije*, Beograd, Savezni zavod za statistiku, 1977, str. 158.

već poznatog, to olakšava prijem, izbor i primjenu proizvodnih inovacija.

Stari, funkcionalni sistem preuzimanja iskustva starijih, nedostatan je oblik obrazovanja. A upravo na tom sistemu još u velikoj mjeri počiva naša poljoprivreda, i još uvijek su veoma brojne seoske sredine koje smatraju da je dovoljno promatrati starije i s njima sudjelovati u radu da bi se prikupilo dovoljno iskustva za samostalno obavljanje poljoprivrednih poslova. Prolongaciji ovakvih stavova sigurno pridonose i nedovoljno organizirane društvene institucije. Tu u prvom redu mislimo na školu koja bi mogla i morala širiti znanja o radu na modernom gospodarstvu, ali koja je (zbog veoma raštrkane mreže seoskih naselja) često daleko od sela, što dovodi do osipanja redovitih polaznika osnovne škole.

Osim toga, programi osnovnog obrazovanja su jedinstveni za čitavo područje Jugoslavije, što ostavlja veoma malo prostora za uvođenje dodatnih sati na kojima bi se obrađivali specifični problemi poljoprivrede (eventualno kroz slobodne aktivnosti). Takva škola je prije svega priprema za neko nepoljoprivredno zanimanje, što znači da je u funkciji deagrarizacije.³⁾

Manje ili više udaljena škola nije isključivi razlog nezavršavanja osnovnog školovanja; razlog tome češće nalazimo u ekstenzivno organiziranoj poljoprivredi, u kojoj čak i dječja radna snaga često znači pomoć: preuzimanjem lakših poslova na sebe, djeca starijim članovima domaćinstva oslobađaju vrijeme za druge poslove.

Kombinati, poljoprivredne zadruge, veterinarske stanice i ostale organizacije pokrivaju manji broj sela, pa je i njihov pozitivan utjecaj sveden na uže geografske okvire.

Većina seljaka je dakle prepuštena uglavnom sama sebi. Međutim, robnonovčana privreda nužno ih tjera na tržište koje osigurava barem minimum novčanih sredstava za zadovoljavanje bazičnih potreba te ispunjavanje obaveza prema društvu (u prvom redu poreznih obaveza).

Naš seljak je (uz još uvijek rijetke izuzetke) svaštar, što nije samo posljedica stoljetne zatvorenosti seljačkog domaćinstva-gospodarstva. Jedan od glavnih razloga nespecijaliziranosti većine individualnih gospodarstava jest nesigurnost tržišta poljoprivrednih proizvoda i nedovoljna komunikacija te suradnje između društvenog sektora i privatnih poljoprivrednih proizvođača u okviru planova nacionalne privrede; to otežava i onako nezadovoljavajuću situaciju na tržištu poljoprivrednih proizvoda, a kroz to i položaj samih seljaka. Osim toga, prosječno malen i redovito isparceliran posjed ne stvara nikakve uvjete za specijalizaciju u proizvodnji.

No i pored svih objektivnih i subjektivnih prepreka koje koče ekonomski opravdanu modernizaciju poljoprivrede, ipak pozitivan stav prema potrebi stručnog obrazovanja poljoprivrednika prodire u svijest poljoprivrednih proizvođača: danas ih već preko dvije trećine smatra da su promjene u poljoprivredi takve da neophodno zahtijevaju stručno obrazovanje poljoprivrednika.

Istraživanje,⁴⁾ kojega rezultate ovdje koristimo, nije se doduše detaljno bavilo problemima prihvatanja novih znanja i načinima na koje se ona prezentiraju seljaku, no ipak nam omogućuje da zaključujemo o stavovima seljaka i seljaka-radnika prema potrebi posebnog obrazovanja poljoprivrednika, te o načinima na koje po-

Poljoprivrednici uobičajeno dolaze do informacija o novostima u poljoprivrednoj proizvodnji. Sam pojam »stručno obrazovanje« nije posebno preciziran, jer je interes upravljen na temeljne stavove poljoprivrednika i seljaka-radnika prema potrebi usvajanja novih znanja iz oblasti rada u poljoprivredi.

Među poljoprivrednicima razlikujemo tzv. čiste poljoprivrednike — isključivo uposlene na obiteljskom gospodarstvu, i seljake-radnike — koji su u stalnom radnom odnosu izvan poljoprivrede a u slobodno vrijeme rade i/ili upravljaju gospodarstvom. Mješovita gospodarstva (ili gospodarstva seljaka-radnika — jer su oni najbrojniji nosioci »mješovitosti« gospodarstva) učestvuju sa sve većim udjelom u ukupnom broju gospodarstva, naročito u nižim posjedovnim kategorijama. Zato nam je promatranje ovih podataka, prvenstveno u usporedbi stavova isključivih poljoprivrednika (koji žive na čisto poljoprivrednom gospodarstvu) i seljaka-radnika, važno zbog mogućeg predviđanja budućeg ponašanja pojedinih tipova gospodarstava.

Na pitanje — smatrate li da je za uspješan rad u poljoprivredi potrebno posebno stručno obrazovanje? — gotovo da nema razlika u odgovorima s obzirom na tip poljoprivrednika.

Tabela 1

Smatrate li da je za uspješan rad u poljoprivredi potrebno posebno stručno obrazovanje?

Stavovi	Čisti poljoprivrednici	Seljaci-radnici
Ne, jer se sve može naučiti kroz rad na gospodarstvu	33,5	30,2
Da, jer se način rada u mnogome promijenio	66,5	69,8
Ukupno	100,0	100,0
N =	1.570	1.624

$\chi^2 = 4,083$; $df = 1$; $p = 0,05$; $\gamma = 0,077$.

Pozitivan stav prema stručnom obrazovanju dakle postoji,⁵⁾ tek ga neznatno češće izražavaju seljaci-radnici.

3) Antun Petak: »Profesionalno obrazovanje poljoprivredne omladine«, *Sociologija sela*, Zagreb, 13/1975, br. 3/4, str. 76.

4) Radi se o istraživanju *Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u Jugoslaviji*, koje je provedeno 1976. godine u Centru za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, Zagreb, na uzorku od oko 4.300 ispitanika. Rezultati istraživanja su objavljeni u 4 toma pod istim naslovom.

5) Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a proveo je istraživanje o procesima difuzije proizvodnih inovacija u individualnoj poljoprivredi — dakle našim izrazito poljoprivrednim područjima Vojvodine i Slavonije, te utvrdio da 91,0% anketiranih ima pozitivan stav prema stručnom obrazovanju. (Vidjeti: M. Benc — E. Dilić — V. Đurić: *Procesi difuzije proizvodnih inovacija u individualnoj poljoprivredi*, Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a, 1976, M. Benc — E. Dilić — V. Đurić: *Širenje proizvodnih inovacija u individualnoj poljoprivredi Vojvodine*, Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a. 1976.)

Tabela 2

Mišljenje o potrebi posebnog stručnog obrazovanja u poljoprivredi

Da li je potrebno stručno obrazovanje Hercegovina	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Uža Srbija	Vojvodina	Kosovo
<i>Cisti poljoprivrednici*</i>								
Nije potrebno	42,6	29,4	46,0	17,1	7,2	32,3	31,3	25,0
Potrebno je	57,4	70,6	54,0	82,9	92,8	67,7	68,8	75,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	183	17	315	111	69	597	224	64
<i>Seljaci-radnici**</i>								
Nije potrebno	37,0	32,1	38,5	8,3	15,0	36,0	13,0	14,0
Potrebno je	63,0	67,9	61,5	91,7	85,0	64,0	87,0	86,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	419	53	392	108	107	336	223	43

*) $\chi^2 = 66,730$; $df = 7$; $p = 0,001$; $C = 0,207$

***) $\chi^2 = 3100,858$; $df = 7$; $p = 0,001$; $C = 0,245$

Razlike u odgovorima na ovo pitanje su naglašenije kada ih promatramo po republikama i pokrajinama, a posebno su izražene u odgovorima osoba s dvojnog aktivnošću (tabela 2). Tako na potrebu za stručnim obrazovanjem relativno češće ukazuju seljaci-radnici u SR Makedoniji (91,7⁰/o), SAP Vojvodini (87,0⁰/o), SAP Kosovu (86,0⁰/o) i SR Sloveniji (85,0⁰/o); postotak seljaka-radnika iz ostalih krajeva s pozitivnim stavom prema obrazovanju kreće se između 61,5⁰/o (u SR Hrvatskoj) i 67,9⁰/o (u SR Crnoj Gori). One republike i pokrajine koje su zahvaljujući geografskim i klimatskim uvjetima pogodne za specijaliziranu i visokoproduktivnu poljoprivredu, izražavaju veću potrebu za stručnim znanjima. (Dodajmo da od njih — baš zbog tih pogodnijih uvjeta — šira zajednica više i zahtijeva.)

Čisti poljoprivrednici u neznatno manjem postotku smatraju da je posebno stručno obrazovanje postalo neophodan preduvjet za uspješan rad na gospodarstvu. U SR Sloveniji se postotak pozitivnih odgovora penje na 92,8⁰/o; u SR Makedoniji na 82,9⁰/o; u SAP Kosovu na 75,0⁰/o. Iznenaduje podatak da se svega 54,0⁰/o ispitanika — čistih poljoprivrednika iz SR Hrvatske izjasnilo za potrebu posebnog stručnog obrazovanja.⁶⁾

Razlike u odgovorima među seljacima-radnicima s obzirom na spol ($\gamma = 0,101$) i starost ($C = 0,049$) nisu statistički značajne. Međutim, kada se odgovori o potrebi posebnog stručnog obrazovanja u poljoprivredi ukrste sa stupnjem školske spremne, primjećuju se određene razlike.

Tabela 3

Mišljenje seljaka-radnika o potrebi posebnog stručnog obrazovanja u poljoprivredi — prema školskoj spremi

Da li je potrebno stručno obrazovanje	Nepotpuno osnovno školsko obrazovanje	Osnovno školsko obrazovanje	Više od osnovnog školskog obrazovanja	Ukupno
Potrebno je	61,5	70,7	76,4	69,3
Nije potrebno	38,5	29,3	23,6	30,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	527	552	479	1.558

$$\chi^2 = 27,010; df = 2; p = 0,001; C = 0,164$$

Podaci pokazuju da se usporedo s porastom školskog obrazovanja povećava i broj seljaka-radnika koji smatraju da se način rada u poljoprivredi toliko promijenio da nužno zahtijeva i posebno stručno obrazovanje — iako razlike u raširenosti ovoga stava prema poje-

6) Rezultati istraživanja što ga je Centar za sociologiju sela, grada i prostora proveo 1974. godine o društvenom položaju i orijentaciji seoske omladine na području SR Hrvatske, pokazuju da mladi poljoprivrednici (15—23 godina) znatno češće nego što je to slučaj u našoj anketi jošavaju potrebu stručnog poljoprivrednog obrazovanja. Naime, ako isključimo skupinu omladinaca koja još nema izdiferencirano mišljenje o potrebi stručnog obrazovanja, onda se 92,0% mladih poljoprivrednika izjasnilo za potrebu uvođenja stručnog obrazovanja putem posebnog školovanja. (Usp. Antun Petak, *nav. di.* str. 81.)

dinim obrazovnim kategorijama nisu statistički značajne. Ista je tendencija prisutna i u ispitanika koji su »čisti« poljoprivrednici: niti u njih razlike u stavovima nisu statistički značajne. No s druge je strane osjećanje potrebe za stručnim obrazovanjem daleko jednakomjernije rašireno prema pojedinim obrazovnim grupama nego što je to slučaj u seljaka-radnika. Tako potrebu za stručnim obrazovanjem osjeća 61,3⁰% poljoprivrednika bez školske spremne, 67,4⁰% onih s nepotpunim osnovnoškolskim obrazovanjem i 68,2⁰% onih s potpunom osnovnom školom, odnosno s obrazovanjem višim od osnovne škole.⁷⁾

Institucionaliziranog permanentnog obrazovanja poljoprivrednika nema, iako se (sudeći po rezultatima našega istraživanja) osjeća naglašena potreba za tom vrstom specijaliziranih znanja. Individualni poljoprivrednici bez obzira rade li ili ne rade izvan gospodarstva, prepušteni su uglavnom sami sebi kada je u pitanju usvajanje novih znanja a vođenju modernog i tržišno orijentiranog gospodarstva.

načini informiranja o novinama u poljoprivrednoj proizvodnji

Na koji se način poljoprivrednici snalaze? Koji su najčešći oblici prenošenja i širenja stručnih znanja?

»Čisti« poljoprivrednici nešto češće od seljaka-radnika stječu nova znanja o poljoprivrednoj proizvodnji kroz razgovore sa susjedima i prijateljima te s poljoprivrednim stručnjacima; oni više pohađaju tečajeve i predavanja organizirana za poljoprivrednike i neznatno su zastupljeniji na specijaliziranim demonstracijama, sajmovima i izložbama. Seljaci-radnici se češće od poljoprivrednika informiraju putem štampe te radio i televizijskih emisija; oni su dakle usmjereniji na posredne oblike informiranja. To je posljedica njihove više prosječne obrazovanosti, ali i posjedovanja tih elemenata standarda, te imanja manje slobodnog vremena koje im ostavlja njihov radni angažman izvan gospodarstva (a neposredni oblici informiranja traže više vremena).⁸⁾

Treba upozoriti da tako malen broj poljoprivrednika i seljaka-radnika koji stječu nova znanja o poljoprivrednoj proizvodnji putem tečajeva i predavanja te posjeta demonstracijama, izložbama i sajmovima, nikako ne znači i njihovu nezainteresiranost za takve oblike informiranja. Naprotiv, poljoprivrednici su zainteresirani za tečajeve i predavanja na kojima bi se upoznali s novom tehnologijom rada i s novim dostignućima u poljoprivredi. Oni dapače predlažu da se u završnim razredima u seoskim osnovnim školama uvedu i takvi predmeti koji bi njihove potomke obogatili stručnim znanjem za bavljenje poljoprivredom. Međutim činjenica je da u seoskim područjima uopće nema, ili nema dovoljno, tih nepoljoprivrednih oblika informiranja o novinama u poljoprivrednoj proizvodnji.

Frekvencije korištenja pojedinih oblika informiranja različite su po republikama i pokrajinama. Tako su među seljacima-radnicima *razgovori sa susjedima i prijateljima* najrašireniji oblik informiranja u

Tabela 4

Načini informiranja o novinama u poljoprivrednoj proizvodnji

Načini informiranja	Ne	Da	(N)	Koeficijent asocijacije i razina značajnosti
<i>Razgovori sa susjedima i prijateljima</i>				
Poljoprivrednici	23,7	76,3	(1.724)	$\gamma = -0,134$
Seljaci-radnici	28,9	71,1	(1.714)	$p = 0,001$
Ukupno:	26,3	73,7	(3.438)	
<i>Štampa</i>				
Poljoprivrednici	64,8	35,2	(1.711)	$\gamma = 0,386$
Seljaci-radnici	44,9	55,1	(1.710)	$p = 0,001$
Ukupno:	54,9	45,1	(3.421)	
<i>Radio-program</i>				
Poljoprivrednici	49,9	50,1	(1.715)	$\gamma = 0,208$
Seljaci-radnici	39,4	60,6	(1.706)	$p = 0,001$
Ukupno:	44,7	55,3	(3.421)	
<i>Televizijski program</i>				
Poljoprivrednici	67,2	32,8	(1.711)	$\gamma = 0,447$
Seljaci-radnici	43,8	56,2	(1.706)	$p = 0,001$
Ukupno:	55,5	44,5	(3.417)	
<i>Razgovori s poljoprivrednim stručnjacima</i>				
Poljoprivrednici	63,1	36,9	(1.712)	$\gamma = 0,216$
Seljaci-radnici	72,6	27,4	(1.706)	$p = 0,001$
Ukupno:	67,8	32,2	(3.418)	
<i>Pohađanje tečajeva i predavanja</i>				
Poljoprivrednici	89,3	10,7	(1.712)	$\gamma = 0,268$
Seljaci-radnici	93,5	6,5	(1.701)	$p = 0,001$
Ukupno:	91,4	8,6	(3.413)	
<i>Posjete demonstracijama, sajmovima i sl.</i>				
Poljoprivrednici	89,8	10,2	(1.711)	$\gamma = 0,023$
Seljaci-radnici	90,2	9,8	(1.702)	$p = 0,70$
Ukupno:	90,0	10,0	(3.413)	

7) Od kontroliranih sociodemografskih obilježja čistih poljoprivrednika, na mišljenje o potrebi stručnog poljoprivrednog obrazovanja najveći utjecaj ima obilježje spola ($\gamma = 0,220$): muškarci češće od žena smatraju da je takvo obrazovanje u suvremenim uvjetima potrebno (67,4% prema 56,9% žena).

8) Vrlo su slične tendencije utvrđene i u nekim američkim istraživanjima. (Usp. Everett M. Rogers: »Communication Behavior of Part-Time Farmers«, *The Research Clinic on Part-time Farming*, State College of Washington, 1958, str. 1 i 2).

užem području SR Srbije (83,3⁰/o) i SR Bosni i Hercegovini (80,2⁰/o); najmanje se na taj način informiraju seljaci-radnici u SAP Vojvodini — svega 30,4⁰/o. Slična je situacija i s poljoprivrednicima u spomenutom području. Kod ovoga su načina informiranja utvrđene i relativno najizraženije razlike među republikama odnosno pokrajinama (C = 0,349).

Specijalizirane novine,⁹⁾ kao i dnevnu štampu koja jednom tjedno ima poseban dodatak za poljoprivrednike, najmanje čitaju seljaci-radnici iz SR Makedonije (40,0⁰/o) i SR Hrvatske (44,6⁰/o), a najviše oni iz SAP Kosova (82,2⁰/o) i SR Slovenije (73,1⁰/o). Najrjeđe prate štampu čisti poljoprivrednici u SR Bosni i Hercegovini (13,1⁰/o) i SR Makedoniji (18,9⁰/o), a najčešće oni u SR Sloveniji (56,9⁰/o), uož SR Srbiji (42,5⁰/o) i SAP Vojvodini (42,2⁰/o).

Radio-emisije za poljoprivrednike općenito se često slušaju (radio je inače uobičajeni element standarda seoskih domaćinstava), i to najviše među seljacima-radnicima u uož SR Srbiji (81,5⁰/o) i SR Sloveniji (70,4⁰/o), a najmanje u SR Bosni i Hercegovini (29,3⁰/o), SAP Kosovu (30,2⁰/o) i SAP Vojvodini (35,4⁰/o). Poljoprivrednici se na ovaj način relativno najmanje informiraju također u SR Bosni i Hercegovini (29,3⁰/o) i Kosovu (30,2⁰/o).

Televizijske emisije za selo i poljoprivrednike relativno su često gledane: najviše ih gledaju seljaci-radnici u užem području SR Srbije (71,6⁰/o) i u SR Hrvatskoj (61,6⁰/o), a najmanje u SR Bosni i Hercegovini (40,6⁰/o) i SR Sloveniji (49,1⁰/o). Specijalizirane televizijske emisije najčešće gledaju poljoprivrednici iz užeg područja SR Srbije (37,6⁰/o) i SAP Vojvodine (36,3⁰/o), a najrjeđe oni iz SAP Kosova (12,9⁰/o) i SR Crne Gore (16,7⁰/o).

Razgovori s poljoprivrednim stručnjacima, zatim tečajevi i predavanja za poljoprivrednike, te informiranje preko specijaliziranih demonstracija, sajмова i izložbi, veoma je slabo zastupljeno gotovo u svim republikama i pokrajinama, i to kako među čistim poljoprivrednicima tako još više među seljacima-radnicima. Od ova tri spomenuta načina informiranja relativno se najčešće organiziraju *razgovori sa stručnjacima*: te razgovore najviše koriste seljaci-radnici u uož SR Srbiji (54,0⁰/o) i SAP Vojvodini (39,7⁰/o), a i čisti ih poljoprivrednici u ova dva područja u većem broju koriste nego u ostalim našim područjima (u uož SR Srbiji 47,9⁰/o te u SAP Vojvodini 54,4⁰/o). Utvrđene su i značajne razlike s obzirom na aktivnost ispitanika (koeficijent kontingencije je za poljoprivrednike iznosio 0,291, a za osobe s dvojnou aktivnošću 0,358).

Tečajevi i predavanja za poljoprivrednike nisu bila organizirana u naseljima koja su ušla u naš uzorak iz SR Crne Gore i SAP Kosova. U tom su pogledu — barem prema našim rezultatima — u najpovoljnijoj situaciji stanovnici sela iz SR Slovenije: tamošnji seljaci-radnici ih posjećuju u 21,5⁰/o slučajeva, a poljoprivrednici u 34,2⁰/o. U svim ostalim područjima postotak i seljaka-radnika i poljoprivrednika koji koriste ovaj način informiranja o novim saznanjima u poljoprivrednoj proizvodnji kreće se 3,1⁰/o — 12,7⁰/o.

Demonstracije, izložbe i sajmove također najviše posjećuju seljaci-radnici i poljoprivrednici iz SR Slovenije (25,9⁰/o i 20,8⁰/o), a slijede ih donekle i oni iz užeg područja SR Slovenije (19,9⁰/o i 16,3⁰/o). U svim ostalim republikama i pokrajinama postotak kako seljaka-radnika tako i poljoprivrednika koji posjećuju demonstracije, izložbe i sajmove izuzetno je nizak.

Od kontroliranih ličnih obilježja poljoprivrednika kao najrelevantnije se pokazalo obilježje *spola*: muškarci naime češće nego žene koriste sve navedene načine informiranja o novinama u poljoprivrednoj proizvodnji.¹⁰⁾ *Obrazovanje* ispitanika od većeg je utjecaja na njihovo informiranje putem štampe ($C = 0,263$), gledanja televizijskih emisija ($C = 0,241$) i putem razgovora s poljoprivrednim stručnjacima ($C = 0,220$), dok *starost* ispitanika nije od značajnijeg utjecaja na njihovo korištenje pojedinih izvora informiranja o inovacijama u poljoprivrednoj proizvodnji.

Iste smo odnose utvrdili i za ispitanike s dvojnomo aktivnošću: i u seljaka-radnika spol pojedinca utječe na njegovo korištenje pojedinih načina informiranja o poljoprivrednim inovacijama, pa muškarci značajno češće od žena razgovaraju s poljoprivrednim stručnjacima ($\gamma = 0,311$), sa susjedima i prijateljima ($\gamma = 0,218$), te češće od žena pohađaju tečajeve i stručna predavanja ($\gamma = 0,210$), slušaju radio-emisije za poljoprivrednike ($\gamma = 0,197$). Utjecaj obrazovanja zamićen je samo pri praćenju stručnih televizijskih emisija i pri informiranju putem štampe (ali u oba slučaja samo u okviru vrlo niskih korelacija).

* * *

Iz utvrđene tako velike raširenosti osjećanja potrebe za stručnim obrazovanjem možemo zaključiti da je *individualni poljoprivrednik danas svjestan svoje neadekvatne obrazovne razine*. A sve dotle dok budemo imali polupismenog, stručnoobrazovanog, i još k tome neinformiranoga poljoprivrednika, proizvodnja u individualnom sektoru će i dalje ostati isključivo stvar individualnog vlasnika zemlje.

Naravno, obrazovati poljoprivrednika ne znači i direktno unaprijediti poljoprivredu. »Neophodno je da ekspanziju obrazovanja prati socioekonomska modernizacija poljoprivrede. Adaptacija agrarnih struktura, stvaranje povjerenja u institucije, organizacije distribucije itd. prethodni su uvjeti za provođenje procesa poljoprivrednog obrazovanja.«¹¹⁾ Samo adaptacijom socioekonomskih uvjeta poljoprivredne proizvodnje zahtjevima našega vremena moguće je da obrazovanje poljoprivrednika dobije svoje puno značenje.

9) Spomenut ćemo najčitanije: »Gospodarski list« — Zagreb, (naklada 45.000), »Zadrugar« — Sarajevo (17.500), »Kmečki glas« — Ljubljana (50.000), »Zadruga« — Beograd (16.000), »Poljoprivrednik« — Novi Sad (44.000), »Tribina« — Skopje, »Agrotehničar« — Zagreb (25000), »Poljoprivredni tehničar« — Beograd. (Navedeno prema: Antun Petak, *nav. dj.*, str. 77, fn. 26.)

10) Za obilježje »spol ispitanika« koeficijenti asocijacije (gamma) iznosili su za televizijske emisije 0,606; za štampu 0,573; za posjete demonstracijama, sajmovima, izložbama i sl. 0,538; za radio-emisije 0,509; za razgovore s poljoprivrednim stručnjacima 0,450; za pohađanje tečajeva i predavanja organiziranih za poljoprivrednike 0,297; za razgovore sa susjedima i poznavacima 0,246.

11) L. Mallassis: *Ruralité, éducation, développement*, Paris, Masson et Cie, Editeurs et Les Presses de l' UNESCO. 1975. str. 9.